

אבל ידוע כי שם האדם הוא שורש החיות שלו, וזה נשאר על ידי התולדות הנמשכים אחריו, שיש בהם משורש חיותו של האב. וקריאת 'ספר דניאל' על שמו מורה שאותם דברי תורה הכתובים שם, זהו שורש חיות עצמו, ואתה הישארות טובה ומלאה יותר מבנים ומבנות, שאינה אלא הישארות חלקית של שורש האב. והלא עיקר תולדותיהם של צדיקים — תורה ומעשים טובים, כי הם עיקר חיותם, וזה נשאר בעולם הזה, כידוע בפירוש 'שבק חיים לכל חי' (עפ"י פוקד עקרים עמ' 46).

*

'מפני מה לא נקרא ספרא על שמייה? מפני שהחזיק טובה לעצמו' —
'... הרי לך שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו על טובותיו, וכל שכן שלא יתנשא ויגבה בהם.

ואמנם כל זה הוא ממנה שראוי להשיב אל לבו מי שיהיה כאברהם, כמשה, כאהרן וכדוד ושאר חסידים שזכרנו, אבל אנחנו יתומי יתומים, אין אנו צריכים לכל זה, כי כבר יש ויש אתנו חסרונות רבות שאין צריך עיון גדול לראות פחיתותנו. וכל חכמתנו כאין נחשבת. כי היותר חכם גדול שבינינו, אינו כי אם מן תלמידי התלמידים אשר בדורות הראשונים. וזה מה שראוי שנבין ונדע באמת, ולא יזוח עלינו לבנו חנם, אלא נביר שדעתנו קלה ושכלנו חלש עד מאד, הסכלות רב בנו, והטעות גוברת, ואשר נדע אותו, אינו אלא מעט מן המעט. אם כן ודאי שאין ראוי לנו להנשא כלל וכלל, אלא הבושת והשפלות. וזה פשוט' (מסילת ישרים כב)

דף צד

'האי מאן דמבעית... ליקרי קריאת שמע' — אף על פי שאסור להתרפאות בדברי תורה — להגן מותר (כדאמרין בשבועות טו:), וכאן אע"פ שכבר אבעית נחשב בגדר 'להגן' (מהרש"א).

'חזקיה שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך...' — ומדוע באמת לא אמר שירה? — אמר הרי"ם מגור (מובא בשפת אמת ריש בשלה) מאחר והיה ברור ומוחש אצלו השגחת הש"י בכל דבר, עד שלא הגיע להתפעלות מהנס, כי ידע שגם הטבע פועל רק מחיות הש"י, והנסים הנסתרים היו שוים בעיניו כמו הגלויים, לכך היה קשה לו לומר שירה.

טעמים נוספים על מה שלא אמר שירה, ומדוע בשל כך נמנעה גאולת ישראל, ע' יערות דבש ח"א דרוש ד; ליקוטי חדושי חתם סופר; משנת ר' אהרן ח"ב עמ' יז; דרשות בית ישי ח"א א, ב ו יא (הערה י). וראה עוד: מסוד חכמים (קריב. עמ' 176).

'צבינו עשה לצדיק זה' — עשה רצונו ומאוויו [צבי' בארמית — רצון וצורך. ע' להלן קיא. 'לעטרת צבי — לעושים רצונו (וע"ש בהגר"א); לעיל ז: 'וצבי ביתיה לית הוא עבד'. וכן 'ארץ צבי' — כמו 'ארץ חפץ'. וע' כתובות קיא.].

'גנאי הוא למשה וששים ריבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה' — אף על פי שמושה ובני ישראל אמרו שירה, יש לומר שההקפדה על כך שהקדימו להודות על הנקמה מהמצרים

ורק אחר כך אמרו נחית בחסדך עם זו גאלת, והדעת נותנת לעשות עיקר ההודאה על הצלתם ורק אח"כ להודות על הנקמה, וכמו שאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים... כי בדבר אשר זדו עליהם (עפ"י דרשות בית ישי ח"א ד. ע"ש טעם למה משה רבינו נהג כן).

'גיורא, עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי באפיה' — יש ללמוד מכמה מקומות שלאחר עשרה דורות בטל כחו והשפעתו של הדור הקדום, ולכך נקטו 'עשרה דורות' שעוד נשאר הרושם הדור הראשון אצל הגר. ע' במובא ביוסף דעת יבמות עה בשם הר"י מרצבך זצ"ל. [וע' במשנה בכורות טז: 'רשב"ג אומר אפילו עד עשרה דורות. וברש"י שם יז רע"א]. וכן הראה דוגמאות רבות לביטוי 'עשרה דורות' בספר מרגליות הים כאן. וע"ע בן יהודע. ועל פי פשט המספר עשר מבטא ריבוי והפלגה, כמו 'ואפו עשר נשים לחמכם' ועוד רבות.

'כי מטו שוש אמרי שויא כי ארעין...' — לומר לך מדוע לא חזרו עם גלות יהודה ובנימין מבבל. [וגם לדעת האומר ירמיה החזירים — לא החזיר את כולם, וכמו שכתב רש"י להלן ק:י] (ריעב"ץ).

'א"ר יוחנן: תחת כבודו ולא כבודו ממש, כי הא דרבי יוחנן קרי ליה למאני מכבדותי' — ע' במובא בב"מ כט, אודות מימרות דר' יוחנן בשבח הבגדים והשיבותם.

(ע"ב) 'כתיב 'מרום קיצו' וכתיב 'מלון קיצו' — אמר אותו רשע, בתחלה אחריב דירה של מטה אחר כך אחריב דירה של מעלה' — מהרש"א צידד לפרש [לולא פרש"י] 'מרום' — למעלה, ו'מלון' — דירה של מטה, [כמו שאמרו על הפסוק 'בין שדי ילין'] — בין בדי הארון בקדש הקדשים, הנקרא גם 'חדר המטות'].

'חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנייה כמי שילוחא דנגדין בנייה, ואיתרעו ברצין ובר רמליה' — תרגום: בגלל שקץ העם הזה במלכות בית דוד שמנהיגם בנחת, כמי השילוח שנמשכים בנחת, וחפצו ברצין ובן רמליה'.

*

'מה עשה? נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר, כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב' — 'ראיתי להעיר פה בדרך כלל כדבר בעתו, אחרי אשר נעתרתי לבקשת הה"ג המחבר נ"י, להגיד לעוסקי תורה יברכם ד' ישרו של החיבור והמחבר, כמבואר בהסכמה; על כל גדולי הדור יצ"ו שהרבו בחיבורים כל אחד לפי כחו היפה, אשר לכאורה נראין גדולי הדור בעת הרעה הזאת בעיני חכמים בעיניהם, כאילו אין גדולי תורה רואים בצרת עמם ח"ו, והמה רובצים במנוחת הלב והנפש בין המשפתיים בד' אמות של הלכה, כאילו אין להם עסק בישוב הליכות עולם של ישראל.

עוד זאת המון עם ד' מעבירים על גדולי הדור יצ"ו עון אחר, שאינם חסים על הבריות, הן המה המכובדים ומוכרחים לקבל ספר ולשלם במחיר אשר יושת עליו בעליו או לפי כבודו, והלא עיקר הקניין והמסחור של הספר אך למותר; —

על דא הנה באתי להגיד לאחינו המאושרים, החפצים לשמוע ולהבין דברים אשר באמת נגזרים, כי כבר היה כזה בימי חזקיה המלך הצדיק, כאשר ראה מלחמת סנחריב קשה עליו, ולא יכול לעמוד נגדו

במלחמת תנופה, וכאשר ראה והעיד רבשקה שלא יכול לתת רוכבים על אלפים סוסים, מה עשה המלך הצדיק, אמרו חז"ל בסנהדרין, נעץ חרב בבית המדרש ואמר, כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב. ולא בלימוד קבלות שהיה בידם מכבר לבד, אלא עוד הוסיף להגדיל תורה ולהעמיק בחידושי הלכות, עד שנעשה הכל כשולחן ערוך הלכה למעשה, כדאיתא שם, בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ א' וכו'.

והנה ראינו שלא עמד צדקת יחזקי' להגין רק על ירושלים, אבל שארי ערי יהודה נשטפו עד צואר הגיע סנחריב, והיינו דבר ישעי' הנביא (מ"ב) 'החרשים שמעו'...

וכך הענין בדור החיה, דאין לנו להסתיר כי אם בצלה של תורה. ואם היו עם ד' מרבים להספיק עמלי תורה, היה בזה כדאי להגין מכל צד וממשיסה...

אבל בעוונותינו הרבים, נתמעטו מחזיקי תורה בישראל, וגברו דיעות חכמים בעיניהם, שראו טובת ישראל להתדמות בכל האפשר לאומה שאנו שרויין בקרבה, ולהשקיע דעת בני הנעורים בחכמות חיצוניות ובמדעים לבד. ודבר זה גרם להשחיר פניהם של ישראל ולהשפיל כבודם...

אחר כל זה שנתמעטו הישיבות ומחזיקי תורה, ראה הקב"ה החפץ למען צדקו להגדיל תורה לישראל בזה האופן, אשר יהיו גדולי הדור מחברים ומפיצים חידושיהם בשו"ת וכדומה, ובוה מגיעים גם בחורי חמד אשר עוד רד לבבם עם אל להעמיק ולהוסיף לקח, גם עשירי עם ד' זוכים במה שבע"כ המה מסייעים להוציא החיבורים, ועל שעה כזו אמרו חז"ל (ברכות סג) בשעת המכניסים — פזר... ובזכות זה יקלו משא הצרות... (מתוך 'דבר לדור' שבסוף שו"ת משיב דבר ח"ה להנצי"ב ז"ל — משנת תרמ"ב. [וע"ע במשיב דבר (בח"א מד) מאמר 'על ימין ושמאל' שכתב שהפתרון היחיד לחיזוק הדת הוא לעשות כמעשה חזקיה, להרבות תורה ולהפיצה לרבים, ואפילו בדרך 'שלא לשמה']).

וכן מפורש במכות י. 'מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה — שערי ירושלים — שהיו עוסקין בתורה'.

דף צה

זמשקל קינו' — כמו תיק העשוי ככובע, בראש ידית הרומח (עפ"י רש"י שמואל-ב כא, טז).

'אמר ליה הקב"ה לדוד: עד מתי יהיה עון זה טמון בידך, על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו' — יש שדנו מכאן על מי ששלח חבירו או שכירו בשליחות מסוימת, ובלכתו שמה נהרג — יש למשל לקבל עליו תשובה וכפרה, ואעפ"י שלא ארע הדבר באשמתו, מכל מקום על ידו נפגע פלוני. כמו כאן שנגרם ע"י דוד כל הענין בדרך רחוקה מאד, אע"פ שלא באשמתו, וגם לא עשה עול בדרך 'גרמא'. וטעם הדבר, שעוון שפיקות דמים חמור מאד וצריכים לו כפרה אפילו באונס (עפ"י שו"ת משאת בנימין כו — אודות אשה שהביאו לה בשנתה את תינוקה ונמצא אח"כ מת, שאעפ"י שלא ידעה כלל שהיה אצלה ואינה פושעת — צריכה כפרה. וכן מובא במשנ"ב תרג סק"ד).

ויש שדחו לומר, דוקא כאן היה לו לדוד לשים אל לבו לסכנה זו שאנשי נוב מסתכנים בכך (ע' בשו"ת מהר"י וייל קכה; שו"ת צמח צדק ו; נודע ביהודה או"ח לד; באר שבע; פתח עינים להרחידי"א, כאן. וע"ע דובר צדק עמ' 183, ובמצוין בעיני כל חי וביד דוד כאן, ובבאר היטב ופתחי תשובה ומשנה ברורה תרג).

'אתעביד ליה ניסא מכא ליה ארעא מתותיה' — ואף על פי שכבר קיבל עליו להימסר ביד אויב,